

СЛОВЕНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В УКРАЇНІ: СЛОВЕНІСТИКА У ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА Т.Д.ФЛОРИНСЬКОГО

Olena Dzjuba-Pogrebniak

Institut filologije, Kijev

UDK 378(477Kijev):929Florinski T.:821.163.6.09"19/20"

Namen prispevka je predstavitev slovenističnih raziskav znanstvenika in profesorja kijevske univerze T. Florinskega, slavista in bizantologa s konca 19. oz. začetka 20. stoletja. Obravnavane raziskave so izhajale v kijevski reviji *Университетские известия*.

T. Florinski, slovenistika, slavistika, ukrajinsko-slovenski odnosi, kijevska univerza

The purpose of this paper is to present research into Slovene literature and language published in the Kiev based Journal *Университетские известия* by the well-known (late 19th–early 20th century) scholar and professor at Kiev University, T. Florinski.

T. Florinski, Slovene studies, Slavonic studies, Ukrainian-Slovene literature and cultural relations, Kiev University

Історія українсько-словенських культурних та літературних взаємин (передусім їхня хронологія, бібліографія) вивчені достатньо докладно.¹ Сучасному досліднику цієї проблематики навряд чи вдасться віднайти якісь невідомі факти. Але це зовсім не означає, що такі студії позбавлені перспективи. Адже давно відомий фактаж потребує нового переосмислення,² а також розширеного та поглибленого його вивчення. Тим більше, що багато фрагментів українсько-словенських культурних взаємин залишаються недостатньо висвітленими, зведеними, з тих чи інших обставин, лише до бібліографічної одиниці в описі чи переліку.

Так сталося і з словеністичними студіями визначного славіста і візантиста Тимофія Дмитровича Флоринського (1854–1919), професора Київського університету св. Володимира, завідувача кафедри слов'янської філології (з 1882 року), декана історико-філологічного факультету (1890–1905).³

¹ Згадаю тут лише дослідження українсько-словенських взаємин (і бібліографію до них) в академічному п'ятитомному виданні *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті* (Київ 1987), багату фактажем статтю С.Торкара *Ukrajinsko-slovenski odnosi. Kulturni odnosi. Književnost* в 14. зошиті *Enciklopedije Slovenije* (Ljubljana, 2000), монографію Кріля М.М. *Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями: 1772 – 1867* (Львів 1999).

² Скажімо, стаття згаданого видання *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті* вимушено писалася в ключі комуністичних ідеологічних трактувань історико-літературних процесів і творчості письменників.

В останнє десятиліття в українську науку повертаються імена вчених-славістів, які, попри те, що добре знані фахівцям, тривалий час були забуті для ширшого загалу (з різних причин ідеологічного характеру). Серед них і Т.Флоринський. У радянські часи його ім'я замовчувалося,⁴ оскільки вчений був розстріляний органами ВЧК у травні 1919 р. як член монархічного Київського клубу російських націоналістів. У пізніші часи політичній репутації Т.Флоринського зашкодило те, що він у «найкращих» традиціях імперського українофобства чимало свого наукового і політичного запалу використовував у боротьбі з усім українським. Але це в минулому. Позбувшись ідеологічних кліше та імперативів, українська наука повертає в науковий обіг ім'я визначного представника київської славістики, зосереджуючись на його наукових здобутках, там, де вони не зазнавали політично деформованих мотивацій.⁵

Оскільки Т.Флоринський був славістом широкого профілю, в поле його зацікавлення потрапляли всі слов'янські народи, в т. ч. і словенський. Література, мова, культура словенців стали предметом його наукових розвідок, які публікувалися в часописі Київського університету св. Володимира «Университетские известия» (видання було помітним явищем у науково-освітньому житті Києва 1861–1919 рр). Так у квітні 1891 р. «Университетские известия» публікують статтю «Памяти Миклошича (1813–1891)» – текст виступу Т.Флоринського на зібранні Історичного товариства Нестора Літописця⁶ 17 березня 1891 р., на пошану видатного словенця, який був і почесним членом університету св. Володимира.

Т.Флоринський подає біографію Миклошича, характеризує час, який припав на період його формування як особистості та науковця. Німецька мова, якою послуговувався вчений, вважає Флоринський, робила його праці доступними широкому науковому європейському загалу, і він «тем самым незаметно способствовал усилению на Западе живого внимания и интереса к славянскому племени» (Флоринский 1891: 5). Флоринський відзначає багатогранність зацікавлень і здобутків Миклошича. Зупиняється на короткій характеристиці найвидатніших праць вченого, серед яких виокремлює «Lexicon linguae

³ Т.Флоринський був членом-кореспондентом Югослов'янської академії наук і мистецтв у Загребі (1890), Королівського чеського товариства наук у Празі (1891), Сербської королівської академії (1897), Петербурзької академії наук (відділення російської мови і словесності, 1898), членом багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових товариств.

⁴ «Славісти і візантисти широко використовували наукову спадщину Т.Д.Флоринського в своїх дослідженнях, але ім'я професора рідко згадувалось на сторінках наукових видань. Постає питання, чи не відповідала популярним у минулому плакатно-позитивним трафаретам, і спеціалісти ухилялися від написання спеціальних праць...» (Щербань 2004: 5).

⁵ Тут перш за все треба згадати монографію Щербань Т. «Тимофій Дмитрович Флоринський, 1854 – 1919» (Київ 2004), статтю про Т.Флоринського історика В. Ярового в збірнику «Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури (Київ 1999).

⁶ Товариство, засноване 1872 р. київськими істориками-краснознавцями, діяло до 1931 р. В цьому товаристві за півстоліття його діяльності співпрацювало не одне покоління талановитих українських та російських вчених (М.Максимович, В.Іконников, В.Антонович, Д.Багалій, О.Левицький, І.Лучицький, І.Каманін, М.Грушевський, М.Довнар-Запольський, М.Василенко, В.Романовський, С.Маслов, В.Щербина, А.Степович, Л.Падалка та інші).

slovenicae veteris dialecti» 1852 року (також друге перероблене видання 1862–1866 під назвою «Lexicon paleo-slovenico – latino-graecum», який, на його думку, багатший, ніж словник Востокова), праці з видань та дослідження пам'яток старослов'янської мови, Етимологічний словник слов'янських мов. Особливо наголошував Т.Флоринський значення роботи словенця над кількатомною порівняльною граматикую слов'янських мов.

Филологическая наука получила в нем первую и единственную сравнительную грамматику славянских языков с их важнейшими наречиями и говорами. Современная критика находила и находит в нем существенные недостатки, и они действительно есть. Так, например, ученый автор обратил очень мало внимания на историю языков, не всегда достаточно знаком с живыми поднаречиями и говорами, не дал вполне обстоятельной классификации и в этом отношении кое-где допустил крупные промахи, так словацкий и чешский языки соединил в один, а напротив великорусское и малорусское наречие рассматривает как самостоятельные языки (на ряду с чешским, польским, сербским и т.д.), а не как разновидности одного русского языка, о чем едва ли можно спорить; наконец указывают и другие недочеты. (Флоринский 1891: 9)

Все ж, ця праця є настільною книгою всіх, хто займається слов'янськими мовами, – резюмує Т.Флоринський, а ім'я вченого слов'янина буде записано золотими літерами в історії славістики. Тут не можна не згадати, що подальший розвиток світової славістики підтвердив правоту Міклошича та інших учених, які визнавали самостійність української мови, хибність же погляду Флоринського показало саме життя.

Впродовж 1892–1897 років Т.Флоринський публікує в «Университетских известиях» свої «Лекции по славянскому языкознанию». У третьому розділі першої частини лекцій він звертається до словенської мови. Вчений говорить про перші пам'ятки словенською мовою (зокрема про Фрейзінгенські уривки), про П.Трубара як засновника словенської літературної мови та діяльність його послідовників – Ю.Далматина, С.Креля, А.Бохорича; про відродження словенської мови в 18 ст., граматики Іполита (1715), М.Похліна (1768), Гутсмана (1777), Зеленка (1791); про здобутки словенського мовознавства в працях Водника, Копітара, Метелка, Янежича та ін. Перша частина «Лекцій...» Флоринського 1897 року одержала Ломоносівську премію (у половинному розмірі) за одностайним рішенням Другого Відділення Імператорської академії наук.

1907 року київська типографія Імператорського університету св. Володимира друкує дослідження Т.Флоринського «Славянское племя» – статистично-етнографічний огляд слов'ян з додаванням етнографічних карт (першопочатково він писався для «Энциклопедии славянской филологии» Імператорської академії наук). Праця умовно поділяється на дві частини – загальну, в якій подано відомості про слов'ян в (1 розділ), і спеціальну (9 розділів), в якій кожен із розділів присвячений одному з слов'янських народів (росіяни, болгари, сербохорвати, словенці, чехи, словаки, лужицькі серби, поляки, кашуби). Зміст цих розділів визначається загальною схемою – межі розселення того чи іншого

народу, кордони, «загальні і часткові племінні назви», чисельність, загальні зауваги щодо етнографічних особливостей і політичного становища народу, огляд літератури з предмету. Найважливішою і водночас найважчою частиною роботи Флоринський вважав точне визначення кордонів кожної народності і особливо розмежування між собою деяких слов'янських народів.

Словенцям присвячений п'ятий розділ книги, з 107 по 116 сторінки. У примітці зазначено, що справжня народна назва – *словенці*, але в російській науковій літературі на той час уживаніша форма *словінці*, книжного походження, бо в такому випадку прикметникова форма *словінський* виключає можливість сплутати словенців з словаками, які використовують однакову з словенцями прикметникову форму – *словенський*.

У першому параграфі – «Словінська область та її кордони» автор зазначає, що в давні часи словенці займали значно більшу територію, ніж тепер, про що свідчать історичні пам'ятки і місцеві слов'янські назви, але внаслідок ранньої втрати політичної самостійності та підкорення могутніми сусідами відбулося звуження словенських територій до сучасних (на ту пору) її меж. У книзі названо головні центри політичного і культурного життя словенців, наведено також процентне співвідношення словенського і несловенського населення в окремих містах (Любляна, Целовец, Марібор, Целе). Параграф «Загальні і часткові назви народу» зокрема інформує, що сучасні словенці в Крайні, де «особенно сильна словинская народность», називають свою мову *країнською*, натомість переважно в Штірії, Хорутанії та Примор'ї побутує звична для нас назва *словенська*. Також, пише Флоринський, замість загальної назви словенці, в вустах народу побутують обласні назви: кранці, приморці, корошці, штаєрці. Називає і багато вужчих регіональних назв. Параграф «Загальні зауваги про етнографічні особливості та політичне становище словенців» окреслює вкрай важке становище словенського народу, який, рано втративши свою державність, частину своїх етнічних територій і зменшившись чисельно, живучи в умовах постійного зовнішнього тиску трьох «інородних» стихій зумів зберегти свою національну самобутність, мову і дати слов'янському світові ряд визначних імен як у літературі (Водник, Прешерн, Грегорчич, Левстік, Ашкерц та ін.), так і в науці (Янежич, Крек, Облак, Мурко; про Копітара і Міклошича окрема мова, оскільки вони писали німецькою та латиною, зауважує Флоринський). На завершення науковець каже кілька слів про Люблянину як головний політичний і культурний центр словенців, в якому зосереджені найважливіші народно-освітні товариства. У п'ятому параграфі Флоринський наводить джерела, якими користувався при написанні своєї розвідки. Крім різних етнографічних карт слов'янства та Австро-Угорщини, вчений перелічує словенські видання *Slovenski prijatelj*, *Slovenski narod*, *Dom in svet*, *Cvetje z vertov sv. Frančiška*, *Izvestja Muzejskega Društva za Kranjsko*, книги *Družbe sv. Mohorja*.

Лютневий номер «Университетских известий» (1886) у розділі «Критика и библиография» публікує ґрунтовну статтю Т.Флоринського «Словенская Матица и ее издания» як розгорнуту рецензію на «Letopis Matice slovenske» за

рік 1885 за редакцією Ф.Левца. Текст Т.Флоринського виходить далеко за межі узвичаєного представлення матеріалів словенського часопису, оскільки значна частина статті присвячена ознайомленню читачів із культурним і суспільно-політичним життям словенців. Автор зазначає, що за останні 15–20 років у російській державі суттєво посилюється інтерес до політичного і культурного життя західних слов'ян, але попри це російське суспільство не може похвалитися ні глибокими всебічними знаннями слов'янського світу, ні уважним ставленням друкованих видань до всіх сторін життя зарубіжних слов'ян. Це зацікавлення зарубіжними слов'янами непослідовне, залежне від політики, що не личить, за висловлюванням київського вченого, нації, яка стоїть на чолі всього слов'янського племені. Інший недолік, каже він, – ми цікавимося як правило тими народами, які голосно заявляють про себе в політичному житті Європи і забуваємо про менш помітних представників слов'янської сім'ї. Такий стан справ є неприродним і небажаним ані з наукової, ані з практичної точки зору. Вивчення слов'янства сприяє не лише успішному розвитку вітчизняної історико-філологічної науки, вважає вчений, а й має велике значення для російської політики й дипломатії, бо без слов'янознавчих студій неможливе ні розуміння, ні правильне вирішення складного східного питання. Тут бачимо близькість позицій Флоринського до ідеологічної концепції «старих» російських слов'янофілів часів Хом'якова, які «слов'янське питання» розглядали в контексті боротьби «Сходу» і «Заходу» та особливої місії Російської імперії.

Одним із таких малознаних для співвітчизників Флоринського є словенський народ. Автор подає стислі відомості про кількість населення, історичну долю словенського народу з часів їхньої появи на Балканах. Стисло характеризує словенську мову, праці про неї Копітара і Міклошича, згадує про дослідження словенської мови Срезневським, Бодуеном-де-Куртене.

Завдяки визвольним рухам, які охопили в першій половині століття народи Австро-Угорщини, вважає Т.Флоринський, словенці відродилися як національність, усвідомили своє місце серед інших слов'янських народів. Вчений зазначає успіхи у розвитку словенського шкільництва. Дає високу оцінку національній літературі:

Словенская литература представляет собою любопытнейшее явление в истории западно-славянского возрождения. По справедливости нельзя не воздать дани удивления словенским писателям и народным деятелям, которые при полной приниженности и политическом бесправии своего народа, при давлении двух сильных культур немецкой и итальянской, сумели на скудные средства, какие может дать миллион с небольшим душ простого, бедного люда, и создать народную литературу и упрочить ее существование. В прекрасных поэтических произведениях Водника, Прешерна, Весела-Косеского, Вильхара, Левстика – словенский язык получил хорошую литературную обработку. Труды таких почтенных, высокообразованных писателей, как Блейвейс, Даинко, Кастелич, Цаф, Терстеняк, Янежич, Брадашка, Юрчич и др. определили разнообразное содержание юной словенской литературы. (Флоринский 1886: 6)

Флоринський розповідає про роль різноманітних культурних товариств у суспільному житті словенців, поступово підводячи читачів до головної теми розмови – Словенської Матиці та її видання – «Letopisa» – як найповажнішого наукового часопису словенців. Докладніше зупиняється на діяльності самої Матиці, її найшановніших членів і меценатів, зв'язках з іншими слов'янськими народами, і, звісно, видавничій діяльності, яка, зазначає дослідник, представляє найважливіше, що відбувається в словенській літературі. Як найпомітніші видання Матиці він називає збірник віршів В.Водника за ред. Ф.Левстіка (1869 р.) та зібрання творів поета І.Весела-Косеського (1870, 1879) (водночас звертаючи увагу читачів на російськомовні публікації про творчість цих поетів – зокрема Гр. Воскресенського про Водника і А.Н.Піпіна про Косеського).

Журнал Матиці, пояснює Флоринський, займає особливе місце в словенській періодиці. Хоча видання переважно наукове (статті з усіх галузей знань), воно має літературний розділ. Важко переоцінити публікації журналу для виховання молодшої генерації словенської інтелігенції, але для читача-несловенця особливо важливими та цікавими, каже славіст, є публікації про словенську історію, етнографію, мову, літературу. Перед тим, як розпочати огляд журналу за рік 1885, щоб наочніше показати діяльність часопису та його значення, Флоринський вважає за доцільне назвати його важливі публікації за останні десять років в області географії, історії, етнографії, мови, літератури словенців і зарубіжних слов'ян.

Лише після цього починається безпосередній опис публікацій книги «Letopisa» за 1885 рік, яка, крім широкого звіту про діяльність Матиці за двадцять років її існування, містить 8 статей, що заслуговують, на думку Флоринського, на увагу. Першою статтею, зміст якої стисло викладає вчений, є розвідка І.Вошняка *Socijalni problem in kmetski stan*. Далі Флоринський висловлює жаль з приводу того, що Матиця в своїх виданнях надто мало уваги приділяє дослідженням з етнографії, а саме вони, на думку вченого, є такими необхідними, оскільки досі відчувається брак досліджень народного побуту, звичаїв, обрядів словенців. Потрібно, радить він, видавати більше повних і ґрунтовних збірок народних пісень, казок, прислів'їв, загадок тощо. Флоринський висловлює і ще одне побажання словенцям – необхідно було б організувати особливу етнографічну комісію за зразком існуючих в інших слов'янських країнах, і цій справі могла б посприяти діяльність Матиці. Тому з особливим задоволенням звертається вчений до кількох статей в рецензованому номері часопису саме з цієї царини (Fr. Remec: *Ženitovanjski običaji na Gorenjskem*, D.M.Obalovič: *Ženitovanjski običaji v tržaški okolici*, Navratil: *Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovenskim in neslovenskim*). Інші статті, огляд яких робить Д.Флоринський, стосуються історичної тематики (I. Vrhovec: *Topografski opis Ljubljane in zgodovina ljubljanskega mestnega zastopa v minulih stoletih*, J. Apih: *Žiga Herberstein* та стаття С.Рутара про Павла Диякона).

Оскільки рецензований часопис уважно стежить за всіма книгами та періодичними виданнями, що друкуються словенською мовою, і в кожному томі

публікує ґрунтовну «Словенську бібліографію», було б дуже корисним, вважає Флоринський, якби редакція запровадила розділ критики, в якому б подавалися відгуки про цікаві та помітні явища літератури, а також публікувалися систематичні огляди змісту найважливіших періодичних видань. Відзначає вчений і загальнослов'янську вагу цього люблянського видання.

Словеністична проблематика хоча й не входила в коло першочергових інтересів у славістичних зацікавленнях Т.Флоринського, все ж, як бачимо, посідає достатньо помітне місце в його науковій спадщині. Праці вченого свідчать про добру обізнаність Т.Флоринського з сучасним станом словенського мовознавства, літературознавства, історіографії, культурології, етнології, фольклору. Кожна наукова розвідка, що стосувалася словенської проблематики, структурована таким чином, аби дати читачеві якнайповніше уявлення про особливості історичного, культурного та політичного розвитку словенського народу, мовної ситуації та літературного процесу.

Literatura

- КРІЛЬ, Михайло, 1999: *Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями. 1772–1867*. Львів: Сполом.
- ПУЧКОВ, Андрей, 2004: *Юлиан Кулаковский и его время*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті, 1987: Григорій Вервес (ред.): *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті*. Т.1–2. Київ: Наукова думка.
- ФЛОРИНСКИЙ, Тимофей, 1886: Словенская Матица и ее издания. *Университетские известия* 2. 1–26.
- ФЛОРИНСКИЙ, Тимофей, 1891: Памяти Миклошича. *Университетские известия* 4. 1–13.
- ФЛОРИНСКИЙ, Тимофей, 1892: Лекции по славянскому языкознанию. *Университетские известия* 7. 1–44.
- ФЛОРИНСКИЙ, Тимофей, 1900: *Зарубежная Русь и ее горькая доля*. Киев.
- ФЛОРИНСКИЙ, Тимофей, 1907: *Славянское племя. Статистико-этнографический обзор современного славянства*. Киев: типография Императорского Университета Св. Владимира.
- ЩЕРБАНЬ, Тетяна, 2004: *Тимофій Дмитрович Флоринський*. Київ: Видавництво Інституту сходознавства НАН України.
- TORKAR, Silvo, 2000: *Ukrajinsko-slovenski odnosi. Kulturni odnosi. Književnost. Enciklopedija Slovenije*, 14. Ljubljana: Mladinska knjiga. 22–25.